

Варчук М. В.,

аспірантка групи ДМЕ 21-20 III року навчання

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;

зберігач колекції портретної мініатюри

*Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків
м. Київ, Україна*

ОГЛЯД МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОРТРЕТНОЇ МІНІАТЮРИ З КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ ХАНЕНКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У фонді живопису та рисунку Музею Ханенків зберігається окремих розділ – мініатюрні портрети. Це 74 твори європейських майстрів XVI–XIX століть (за інвентарними даними). Портрети невеликого формату, написані у особливій живописній манері та техніці, з увагою до найдрібніших деталей. Розмір предметів у середньому складає 3–8 см. Мініатюрні портрети за основу мають мідь, слоновою кісткою та папір. Твори виконані олією, акварельними фарбами, гуашшю та у техніці емалі. Крихітні портрети мали функцію презентації особи у Європі від XVI і до появи фотографії на початку XIX століття.

Зібрання європейських мініатюр – це чи не єдиний розділ Музею Ханенків, що дійшов до наших днів, ймовірно, у повному складі. Попри те, що зібрання зазнало значних втрат упродовж XX століття, а сьогодні переживає вже третю війну.

Завданням нашої роботи є аналіз методів наукового вивчення розділу європейської мініатюри у контексті історико-культурних подій в Музеї Ханенків та в Україні у період другої половини XX – початку ХХІ століття.

Метою є встановлення напрямів опрацювання та атрибуції творів європейських майстрів у колекції. Актуальність теми полягає у оновленні даних щодо предметів мініатюрного живопису у музеї у відповідності до сучасних методів.

Історія музею тісно пов'язана із процесом та методами дослідження творів у колекції. Музей було засновано в 1919 році відповідно до заповіту колекціонера Богдана Ханенка (1849–1917) та дарчої його дружини Варвари (1852–1922) на ім'я Всеукраїнської академії наук. У грудні 1918 року Варвара Ханенко складає та надсилає до Української академії наук «Заяву», якою безоплатно передає колекцію, будинок і книгозбірню у власність УАН. Однією з умов дарунку

є неподільність подарованої колекції. Вже у червні 1919 року більшовицька влада націоналізує майно родини Ханенків. У їхньому домі відкрито державний музей мистецтва. Основою колекції є художнє зібрання фундаторів – українських колекціонерів та благодійників кінця XIX – початку XX століття. Утім, 1924 року імена Ханенків було прибрано з назви, а установа формувалася у нових умовах. Водночас, у 1927 році виходить перший науковий каталог європейського розділу музею під редакцією Сергія Гілярова (1887–1946) [3]. У виданні було запропоновано систематизацію колекції, оновлені дані, а також поставлено під сумнів окремі атрибуції ханенківських часів. Наступний (і наразі останній) науковий каталог вийшов 1961 року [4]. Так, найбільш вичерпна інформація про твори задокументована у інвентарних книгах. Також у архіві музею зберігаються консультації провідних тогочасних спеціалістів до окремих розділів зібрання, наукові повідомлення і рукописні напрацювання музейних дослідників та історичні фото. Ці матеріали є свідченням того, як музей розвинувся із приватної збірки до інституції у період від 20-х років і упродовж другої половини XX та до початку XXI століття. Зараз – це важливе зібрання світового мистецтва Європи, Азії та Давнього світу в Україні.

Твори європейського мініатюрного живопису XVI – XIX століття мають особливе місце у музеї. Невелика колекція крихітних портретів втілює грандіозне значення цього жанру та репрезентує майже 400 років його існування [6]. Однак, цей розділ колекції не згадується у жодному з наукових каталогів музею.

Основні відомості про колекцію мініатюри у Музеї Ханенків – це інвентарні дані, фотоархів та архів наукової співробітниці, тогочасної завідувачки європейського відділу Музею Ханенків, Зої Павлівни Рябікіної. Вона опрацьовувала частину колекції у 1990-х роках. Матеріали дослідниці нині упорядковуються у Відділі архіву музею. Зокрема, це наукові повідомлення, написані від руки та надруковані, із численними ретельними уточненнями, аналогіями до зображень із посиланнями до сторінок книг та довідників бібліотеки музею. Можна припустити, що дослідження ґрунтувалася на базі видань, що й зараз перебувають у книгозбірні – близько 30 за даною темою. Здебільшого, це каталоги колекцій мініатюри європейських музеїв кінця XIX – початку XX століття та книги, присвячені англійській портретній мініатюрі XVI століття (найранніші твори цього жанру; не представлені в колекції). Також, лінки Зої Рябікіної відсилають до сторінок довідника династії Гогенцоллернів, як до аналогій портретованих на мініатюрах. Таким чином, ймовірно дослідниця у період другої половини та кінця XX століття,

послугувалася архівним методом, історіографічним аналізом та порівняльним розглядом живописних аналогій.

Архівний метод є важливою формою аналізу та тлумачення інформації, яка була зібрана та збережена. Проте, у наш час, такий метод є більше формою організації дослідження, ніж самостійною процедурою. Наприклад, фотоархів музею є важливою складовою дослідження творів із колекції. Це репродукції фотографій експозиції Музею Ханенків різних періодів – від кінця XIX – початку XX століття, часів засновників Ханенків, і чи не кожного десятиліття XX століття та до наших днів. Так, завдяки опрацюванню історичних репродукцій вдалося встановити перелік мініатюр у експозиції різних періодів XX століття, а надалі – уточнити етапи комплектування зібрання та спростувати спірний провенанс деяких предметів.

Грунтовне вивчення творів мініатюри на новому рівні розпочалося у 2018 році і триває дотепер. Дослідження почалося із чотирьох портретів – 358 ЖК, 359 ЖК, 360 ЖК, 361 ЖК, – що в інвентарних даних значилися, як «Жіночий портрет. Невідомий художник XVIII століття». Предмети надійшли до колекції у червні 1986 році. Музей придбав їх у київської колекціонерки Цецилії Гнатівни Крижановської (1898 – 1988) (Акт закупівлі № 54-н/5 пп від 25.06.86). Після архівного розгляду, мініатюри було досліджено у лабораторії «Бюро науково-технічної експертизи АРТЛАБ». Техніко-технологічний аналіз включав: ІЧ спектроскопію з перетворенням Фур'є (FTIR), рентгено-флуоресцентний аналіз (РФА), оптичну мікроскопію та технічне фотографування у УФ та ІЧ діапазоні [2]. Таким чином, техніко-технологічне дослідження, здійснене у комплексі з архівним, історіографічним та порівняльним аналізом підтвердило запропоноване Зоєю Рябікіною авторство мініатюр – Розальба Карр'єра (Rosalba Carriera; 1675–1754).

У 2021 році художник-реставратор вищої кваліфікаційної категорії Володимир Іванович Цитович розпочав реставраційний огляд колекції портретної мініатюри. Обстеження охоплювало також оптичну мікроскопію та технічне фотографування у УФ та ІЧ діапазоні предметів. У цьому ж році ми розпочали спільне з паном Цитовичем дослідження твору 110 РК, що записаний у інвентарні дані як «Портрет вченого. Франція (?). XVIII століття». Було проведено комплексне опрацювання, що включало: архівний аналіз, оптичну мікроскопію, фото в УФ та ІЧ діапазоні, порівняльний аналіз на основі макрофото та консультацій із дослідницями пані Доротою Юшак (кураторкою живопису у Музеї «Королівські Лазенки», Варшава, Польща) та пані Луцині Ленчнаровіч (кураторка живопису, Національний музей у Кракові, Польща). За підсумками, було встановлено особу

портретованого – Станіслав-Август Понятовського, король Польщі (1732–1798), прототип до мініатюри, уточнено період створення, запропоновано версію призначення твору та виділено особливості художньої манери майстра.

У наш час вивчення мініатюрного портрета побудовано на комплексному міждисциплінарному аналізі. Це дослідження, що базується на співпраці науковців, реставраторів і кураторів, відоме як технічна історія мистецтва. Галузь, що розвивалася ще із 1930-х рр., сьогодні є невід’ємним процесом комплексної розвідки твору мистецтва. Спільні зусилля фахівців із різних сфер науки об’єднуються для того, щоб отримати вичерпне уявлення про твір щодо первинного задуму, вибору матеріалів і методів, а також контексту, в якому і для якого було створено об’єкт, його значення та сучасне сприйняття [5]. Однією із переваг такого підходу є широкий спектр аналітичних інструментів. Це дозволяє робити висновки на основі технічних результатів і знижує ризик суб’єктивних здогадок при атрибуції.

Праця має застосування у практичній науково-дослідній роботі Музею Ханенків. Перспективою для розвідки є вивчення та проведення комплексного дослідження творів європейського мініатюрного живопису з колекції музеї для оновлення даних.

Список використаних джерел:

1. Архів обліку та збереження Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 7, Спр. 1. (I) Інвентарна книга живопису основного фонду, Арк. 179–182.

2. Адріанова О., Біскулова С. Экспертное заключение. Исследование миниатюр Розальбы Карьеры из фондов Музея Ханенко. <http://www.art-lab.com.ua/images/stories/carriera.pdf> (дата звернення: 14.03.2023).

3. Гіляров С. Музей мистецтв Української Академії. Каталог Київ : Видання музею, 1927. С. 75.

4. Говдя Е. М., Логвинская Л. П., Рипская Н. П., Рославец Е. Н. / под ред. Овчинникова В. Ф. Киевский государственный музей западного и восточного искусства: Каталог западноевропейской живописи и скульптуры. Москва, 1961. С. 132.

5. Hermens E. Technical Art History: The Synergy of Art, Conservation and Science. *Art History and Visual Studies in Europe. Transnational discourses and national frameworks* / ed. M. Rampley. Leiden: Brill, 2012. P. 151–165.

6. Murdoch J., Murrell J., Noon P. J., Strong R. *The English Miniature*. New Haven, CT: Yale University Press, 1981. 224 p.